

Τα αδιέξοδα της αντιπροσώπησης και η ανάγκη επανόδου στην Άμεση Δημοκρατία

Δημοκρατία σήμερα δεν υπάρχει πουθενά. Υπάρχουν το πολύ φιλελεύθερες ολιγαρχίες σε ορισμένες χώρες σχετικά προνομιούχες. Πρέπει να είμαστε τώρα πάνω από πέντε δισεκατομμύρια άνθρωποι πάνω στη γη. Είναι ζήτημα αν υπάρχουν 500 ή 600 το πολύ 700 εκατομμύρια ανθρώπων, που ζουν σε χώρες, όπου η πείνα δεν είναι καθημερινό πρόβλημα, όπου η καταδίωξη, η φυλάκιση, η ανελευθερία δεν είναι η καθημερινή πραγματικότητα.

Αλλά και σε αυτές τις οικονομικά αναπτυγμένες και πολιτικά -ας πούμε- φιλελεύθερες χώρες η κατάσταση, ενώ φαίνεται περίπου βιώσιμη, είναι στην πραγματικότητα απελπιστική. Είναι απελπιστική, γιατί ο καθένας δυστυχώς δεν κοιτάει πιά μακριά από την μύτη του. Τα προβλήματα, που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα είναι τεράστια. Είναι πρώτα – πρώτα το πρόβλημα που ανέφερα προηγουμένως, ότι τα 6/7 εάν όχι τα 7/8 του κόσμου ζούνε σε ένα καθεστώς φτώχειας και τεραστίας καταπίεσης. Είναι έπειτα το πρόβλημα το οικολογικό, για το οποίο ο καθένας αδιαφορεί ή ενδιαφέρεται για μικρές του απόψεις, τη στιγμή που ζούμε πάνω σε μια μπαρουταποθήκη, ή αν προτιμάτε μιά άλλη παρομοίωση, πριονίζουμε συστηματικά, καθημερινά το κλαδί, επάνω στο οποίο είμαστε καθισμένοι.

Σ' αυτές τις προηγμένες και σχετικά φιλελεύθερες χώρες τί γίνεται στην πραγματικότητα; Μιλάνε για δημοκρατία. Το πραγματικό καθεστώς είναι φυσικά ένα καθεστώς τελείως ολιγαρχικό. Φυσικά υπάρχουν οι φιλελεύθερες πλευρές αυτού του ολιγαρχικού καθεστώτος, υπάρχουν ορισμένα δικαιώματα των ανθρώπων και των πολιτών, υπάρχει ένας λεγόμενος ελεύθερος τύπος, αλλά εάν κοιτάξει κανείς ποιοί πραγματικά κυβερνούν, ποιοί πραγματικά έχουν την εξουσία στα χέρια τους, θα αντιληφθεί, ότι ούτε στις χειρότερες εποχές της λεγόμενης Ρωμαϊκής Δημοκρατίας -που δεν ήταν ποτέ δημοκρατία, αλλά ολιγαρχία- το ποσοστό αυτών, που έχουν δύναμη μέσα στην κοινωνία δεν ήταν τόσο λίγο, όσο είναι σήμερα.

Και για να μιλήσω για παράδειγμα για την κατάσταση τη Γαλλική, που την ξέρω κάπως καλύτερα, ο ενήλικος και ψηφοφόρος πληθυσμός στη Γαλλία είναι περί τα 35-37 εκατομμύρια. Εάν κανείς αθροίσει τη λεγόμενη πολιτική τάξη, τους κυρίαρχους της οικονομίας, αυτούς, που παίζουν πραγματικό ρόλο στη χειραγώγηση της κοινής γνώμης, ιδίως με τα μαζικά μέσα πληροφόρησης και κάποιες άλλες κατηγορίες θα φτάσει ενδεχομένως στο σύνολο 3.700 ατόμων, επάνω σε 37 εκατομμύρια. Αυτό μας δίνει μιά αναλογία ενός στις δέκα χιλιάδες.

Υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι ασκούν κριτική στην αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία, διότι ένας ελεύθερος πληθυσμός εκατό χιλιάδων ανθρώπων είχε ίσως στη χειρότερη περίπτωση εκατό χιλιάδες δούλους. Δεν το λέω αυτό, για να δικαιολογήσω την ύπαρξη της δουλείας. Το λέω απλώς, για να δείξω ποιά είναι η πραγματική κατάσταση σήμερα και φαντάζομαι, ότι αν κάνετε κάποιο λογαριασμό αντίστοιχο στην Ελλάδα θα βρείτε το πολύ χίλιους ανθρώπους ή οχτακόσιους ανθρώπους, οι οποίοι πραγματικά παίζουν ένα ρόλο σε όλων των ειδών τις εξουσίες που υπάρχουν.

Απέναντι σ' αυτή την κατάσταση παρατηρούμε ένα άλλο εξ ίσου κρίσιμο φαινόμενο. Παρατηρούμε, ότι στους λαούς αυτών των χωρών (λαών, που έπαιξαν ένα μεγάλο ρόλο στην ιστορία – δεν μιλάω τώρα για τις μάχες και τις κατακτήσεις, μιλάω για τον πολιτισμό, ιδίως για την πολιτική δημιουργία) μετά από το μεγάλο σκοτάδι, που επικράτησε από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ως την αρχή των μοντέρνων χρόνων, στη Δυτική Ευρώπη ξαναδημιουργήθηκε ένα ελευθερωτικό κίνημα. Στην αρχή με την πρώτη αστική τάξη, που δημιουργούσε πόλεις, που προσπαθούσαν να αυτοκυβερνηθούν μέσα από αγώνες, στους οποίους και η αστική τάξη έπαιξε φυσικά ρόλο και η μικροαστική και αργότερα τεράστιο ρόλο η εργατική τάξη και ως κατάλοιπο αυτών των αγώνων έμειναν αυτά, που χαρακτηρίζονται σήμερα ως δημοκρατικοί ή φιλελεύθεροι θεσμοί.

Σ' αυτές τις χώρες αυτοί οι θεσμοί δεν ήταν ποτέ δώρο των κυρίαρχων, ούτε δώρο των καπιταλιστών, ούτε αναγκαία αποτελέσματα του οικονομικού συστήματος. Αυτοί οι θεσμοί κατακτήθηκαν με σειρά αγώνων και στοίχισαν βουνά ολόκληρα πτωμάτων και ποταμούς αιμάτων· πτωμάτων και αιμάτων, που εξέφραζαν σε όλες αυτές τις περιπτώσεις τους αγώνες των λαών.

Πού βρίσκονται αυτοί οι λαοί σήμερα και πού βρίσκεται άλλωστε και ο ελληνικός λαός; Νομίζω, ότι ο εμφανέστερος χαρακτηρισμός, που θα μπορούσε να δώσει κανείς είναι, ότι βρίσκονται σε μιά κατάσταση πολιτικής απάθειας, ιδιωτικοποίησης, ανευθυνότητας, κυνισμού, αδιαφορίας για τα κοινά και τα πολιτικά και γενικότερα μιάς στάσης απέναντι στη ζωή τους την ιδιωτική και την κοινή, που είναι περίπου μια στάση αποχαύνωσης μέσα στον καταναλωτικό και τηλεοπτικό αυνανισμό.

Το λέω αυτό, για να πω, ότι η σημερινή κατάσταση δεν είναι απλώς το αποτέλεσμα των συνωμοσιών, των μανουβρών, των χειρισμών των κυρίαρχων στρωμάτων (εάν τα κυρίαρχα στρώματα μπορούν να κάνουν ατιμωτητά αυτά, τα οποία κάνουν, ξέρετε πάνω στο πετσίδας), αλλά διότι οι λαοί μένουν απαθείς ή το πολύ σηκώνουν τους ώμους τους λέγοντας

«τους ξέρουμε, είναι όλοι οι ίδιοι παλιανθρωποι».

Δημοκρατία δεν σημαίνει π.χ. τα ανθρώπινα δικαιώματα, ή την έλλειψη λογοκρισίας, ή εκλογές. Όλα αυτά είναι καλά και άγια, αλλά είναι δευτέρου και τρίτου βαθμού επακόλουθα της δημοκρατίας. Δημοκρατία είναι το κράτος του δήμου, δήμος είναι ο λαός. Κράτος στα αρχαία Ελληνικά σημαίνει βέβαια τη δύναμη και ενδεχομένως τη βία ή την ωμή βία και είναι χαρακτηριστικό, όταν στα νέα Ελληνικά δημιουργήθηκε πραγματικά ένα κράτος, πήραμε από τα αρχαία Ελληνικά τη λέξη κράτος, που σημαίνει δύναμη ή βία. Θα μπορούσαμε να πάρουμε τη λέξη πολιτεία, δεν είναι έτσι;

Δημοκρατία είναι η εξουσία του δήμου και ήδη εάν σκεφτούμε αυτές τις λέξεις τα ουσιαστικά προβλήματα εμφανίζονται. Πρώτα – πρώτα τι είναι ο δήμος, ποιός είναι ο δήμος, ποιός ανήκει στο δήμο και δεύτερον τι θα πει εξουσία. Το γεγονός άλλωστε, ότι ο ίδιος ο χαρακτηρισμός, ο ίδιος ο όρος, που σημαίνει αυτό το πολίτευμα ανοίγει αυτά τα ερωτήματα δείχνει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτού του πολιτεύματος, που γεννιέται την ίδια στιγμή με τη φιλοσοφική αναζήτηση σε αντίθεση με άλλα πολιτεύματα, στα οποία τέτοια ερωτήματα δεν γεννώνται. Για παράδειγμα, αν έχετε μία μοναρχία, ξέρετε, ότι είναι η αρχή του μονάρχη και αυτός ο μονάρχης είναι πάντοτε καθορισμένος κληρονομικά ή και με οποιοδήποτε άλλο τρόπο. Επίσης η αριστοκρατία είναι αυτή, που τα μέλη της αρχής της εκ γενετής ανήκουν σε μία ορισμένη κοινωνική τάξη. Η δημοκρατία ήδη από την ονομασία της ανοίγει τις ερωτήσεις και τα προβλήματα και από αυτή την άποψη δεν είναι τυχαίο, ότι η γέννησή της συμπίπτει κατά τελείως ουσιαστικό τρόπο με τη γέννηση αυτής της απεριόριστης ερώτησης και επερώτησης, που είναι η φιλοσοφία.

Η δημοκρατία είναι ένα πολίτευμα ή θέλει να είναι ένα πολίτευμα που αποβλέπει στην αυτονομία και την κοινωνική και την ατομική. Γιατί μιλάμε εδώ για αυτονομία; Διότι ο μέγιστος αριθμός των ανθρωπίνων κοινωνιών πάντοτε εγκαθιδρύθηκε πάνω στη βάση μίας ετερονομίας, δηλαδή οι θεσμοί που υπήρχαν, θεσμοί με τη γενικότερη έννοια, αλλά και οι πολιτικοί θεσμοί θεωρούνταν πάντοτε, ότι είναι δεδομένοι, ότι δεν μπορούν να αμφισβητηθούν και ήταν καμωμένοι κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι δυνατόν να γίνει επερώτηση σχετικά με αυτούς τους θεσμούς. Για παράδειγμα, σε θεσμίσεις πρωτογόνων φυλών, οι θεσμοί της φυλής έχουν παραδοθεί ανέκαθεν από τους θεμελιωτές ήρωες ή από τους προγόνους· θεωρούνται αυτονόητοι.

Το ορθό και το μη ορθό ακολουθεί ορισμένους παράγοντες, το επιτρεπτό και το μη επιτρεπτό και απαγορεύεται καν να τους αμφισβητήσει κανείς· είναι αδιανόητο να αμφισβητηθούν, οι άνθρωποι τους έχουν ενσωματώσει, τους έχουν εσωτερικεύσει με την ίδια τους την ανατροφή, δηλαδή με την ίδια τους την κατασκευή σαν κοινωνικά άτομα. Τι

έγινε στην Ελλάδα την αρχαία για πρώτη φορά και τί επαναλήφθηκε στην Ευρώπη από τον 12ο – 13ο αιώνα και μετά; Μιά ρήξη αυτού του ετερόνομου καθεστώτος και μία κίνηση προς την αυτονομία και αυτή η κίνηση εκφράζεται πολιτικά με το κίνημα το δημοκρατικό και με όσους δημοκρατικούς θεσμούς δημιουργήθηκαν. Αυτονομία από αυτή την άποψη φυσικά, η ρήξη αυτή με την λευτερονομία δεν ήταν δυνατή, παρά μόνο με την θέση υπό αμφισβήτηση των ήδη υπαρχόντων θεσμών και αυτό έγινε ήδη στην αρχαία Ελλάδα.

Αυτό που βλέπουμε π.χ. στην Αθήνα περίπου από το 700 – 400 π.Χ. ακόμα και μετά είναι η συνεχής περίπου μεταβολή των θεσμών. Όχι ότι υπήρξαν κάποτε ιδεώδεις θεσμοί, αλλά, ότι οι Αθηναίοι ποτέ δεν έπαψαν να μεταρρυθμίζουν τους νόμους τους κατά τρόπο, ώστε να αυξάνουν την πραγματικότητα της δημοκρατίας δηλαδή τη δυνατότητα πραγματικής συμμετοχής του δήμου στην εξουσία.

Θα σας ζητήσω να θυμηθείτε, ότι κόμματα με την σημερινή έννοια του όρου δεν υπήρχαν φυσικά π.χ. στην αρχαία Αθήνα. Τα κόμματα δημιουργήθηκαν στη νεότερη εποχή και είναι μια από τις τραγικές ειρωνείες της ιστορίας, ότι τα πρώτα πραγματικά κόμματα που δημιουργήθηκαν με την έννοια που δίνουμε σήμερα σ' αυτή την λέξη είναι δημιουργήματα της εργατικής τάξης στον αγώνα της για την απελευθέρωσή της και κατά μίμισή τους έγιναν τα αστικά κόμματα τουλάχιστον στην Ευρώπη και αυτά τα κόμματα εκφυλίστηκαν σχετικά γρήγορα και γίνανε γραφειοκρατικά.

Εδώ θα ήθελα να υπογραμμίσω ένα σημείο, που είναι αρκετά παλιό στην πολιτική φιλοσοφία, αλλά πολλοί άνθρωποι το ξεχνάνε και ιδίως στην Ελλάδα. Κατηγορούμε συνεχώς τους κυρίαρχους, ότι κυριαρχούν. Αυτό είναι μία ανοησία, είναι σαν να κατηγορούσαμε τους κλέφτες, ότι κλέβουν, ή τους ξανθούς, διότι είναι ξανθοί. Η δουλειά των κυριάρχων είναι να κυριαρχούν. Εάν πρέπει να κατηγορήσουμε τους κυρίαρχους, το πολύ πρέπει να τους εκτοπίσουμε από την θέση τους. Πρέπει να κατηγορήσουμε τους κυριαρχημένους, που αφήνουν τον εαυτό τους να κυριαρχείται, δεν είναι έτσι; Δεν μπορούμε να λέμε ταυτοχρόνως, ότι ο λαός είναι παντοδύναμος και ότι ο οποιοσδήποτε δημαγωγός τον τραβάει και τον σέρνει από την μύτη. Πρέπει να πούμε, ότι υπάρχει μία ευθύνη του λαού σε αυτά, τα οποία γίνονται σήμερα, αλλά αυτό δεν φτάνει, διότι εδώ δεν κάνουμε ηθικολογία, το λέμε για να υπενθυμίσουμε στους πολίτες, ότι αυτά τα οποία συμβαίνουν, συμβαίνουν με τη συμμετοχή τους και με την συνενοχή τους έστω και αν αυτή η συνενοχή δεν είναι ποινική, είναι όμως, πραγματική συνενοχή.

Γιατί υπάρχει αυτή η συμμετοχή, που παίρνει τη μορφή της απάθειας, της αδιαφορίας, του κυνισμού; Απ' τη μία μεριά είναι φυσικά όλο αυτό το ιστορικό ρεύμα της σύγχρονης κοινωνίας, που οδηγεί τους ανθρώπους σ' αυτή την αποχαύνωση, σε αυτόν τον ατομικισμό,

σ' αυτόν τον καταναλωτικό και τηλεοπτικό αυνανισμό. Απ' την άλλη μεριά υπάρχει και κάτι, που δέχεται συζήτηση και ανασκευή, το γεγονός, ότι διείσδυσε μέσα στον πληθυσμό και μέσα στην εργατική τάξη και σε αυτό είναι υπεύθυνος ο Μαρξισμός, η καπιταλιστική φανταστική σημασία, η μύθωση -αν θέλετε- της γνώσης, της επιστήμης, των ειδικών, αυτών που ξέρουν αυτό που στηρίζει αυτή την κεντρική δομή της σύγχρονης κοινωνίας και την τελείως ασυμβίβαστη με κάθε δημοκρατική θέσμιση, δηλαδή την ιεραρχία. Γιατί ο τάδε είναι στην κορφή και οι άλλοι είναι κάτω; Διότι είναι σπουδασμένος, διότι είναι επαίτων, διότι ξέρει καλύτερα, διότι είναι ειδικός, κ.λπ..

Η αντιπροσώπηση είναι πολιτική αυτοαποξένωση του πολιτικού σώματος. Είναι «πάρε αγά μου το σχοινί να με κρεμάσεις». Η μόνη δυνατή μορφή δημοκρατίας είναι η Άμεση Δημοκρατία, όπου οι άνθρωποι αποφασίζουν μόνοι τους και όχι μέσω αμετακλήτων εκπροσώπων. Τώρα φυσικά από πολύ καιρό υπάρχει το επιχείρημα και η συζήτηση, την οποία θα ήταν ανέντιμο να αφήσουμε κατά μέρος. Άμεση Δημοκρατία υπήρξε, το ξέρουμε. Υπήρξε στην Αθήνα και σε μερικές άλλες Ελληνικές πόλεις, όχι σε όλες. Δεν υπήρξε ποτέ στη Ρώμη. Αν ποτέ ακούσετε κανένα καθηγητή Πανεπιστημίου να σας μιλάει για Ρωμαϊκή Δημοκρατία, βγείτε, αγοράστε τομάτες και ρίξτε του. Η Ρώμη ήταν ολιγαρχία από την αρχή μέχρι το τέλος. Αν ακούσετε κανέναν μαρξιστή να σας πει, ότι η Αθηναϊκή Δημοκρατία στηριζόταν στη σκλαβιά, αγοράστε πορτοκάλια σάπια και ρίξτε του, διότι σκλαβιά υπήρχε παντού στον Αρχαίο Κόσμο, αλλά δεν υπήρχε δημοκρατία και πείτε του, ότι δεν ξέρει τον Μαρξισμό αυτός ο δήθεν μαρξιστής, γιατί ο ίδιος ο Μαρξ γράφει πολύ σωστά, ότι η πραγματική κοινωνικοοικονομική βάση της Αρχαίας Δημοκρατίας ήταν η ελεύθερη ανεξάρτητη μικροπαραγωγή.

Η βάση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας δεν ήταν η σκλαβιά. Οι πλούσιοι είχανε σκλάβους, οι περισσότεροι από τους άλλους δεν είχανε. Η βάση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας ήτανε, ότι ο χωριάτης, που έκανε με τα πόδια 25 χιλιόμετρα για να κατέβει στην αγορά του δήμου και να συζητήσει και να αποφασίσει, ο τεχνίτης ο Αθηναίος φυσικά το ίδιο, ο ναύτης ο Αθηναίος, ο Πειραιώτης το ίδιο.

Νομίζω δεν είναι ο τόπος και ο χρόνος τώρα να επιδοθούμε σε μια μάλλον ουτοπική κατασκευή μιας Άμεσης Δημοκρατίας, που θα περιλάμβανε εκατομμύρια πληθυσμών, αλλά νομίζω, αν υπάρχει απ' τη μιά μεριά πραγματική δημοκρατία άμεση σε ενόπιτες βάσεως, αυτή η πραγματική δημοκρατία μπορεί να λειτουργήσει. Κάθε αρχή, που κατ' ανάγκη πρέπει να εκλεγεί είναι όχι απλώς εκλεκτή, αλλά συνεχώς ανακλητή, υπεύθυνη για να πρέπει να δίνει λόγο. Νομίζω, ότι μπορούμε να αρχίσουμε να λύνουμε το πρόβλημα της Άμεσης Δημοκρατίας σε μία κοινωνία, που έχει τις διαστάσεις των σημερινών κοινωνιών και κατά τη γνώμη μου, που θα έπρεπε να επεκταθεί σε ηπειρωτικούς και τελικά πλανητικούς χώρους.

Όλα αυτά κατά κάποιο τρόπο είναι δευτερεύοντα, έχουν βέβαια τη σημασία τους, αλλά δεν είναι τα καίρια, για να μπορέσει η άμεση δημοκρατία να λειτουργήσει, δηλαδή, για να μπορέσει να υπάρξει ελευθερία, γιατί γι' αυτό πρόκειται. Είτε σε διαστάσεις 20-30 χιλιάδων ανθρώπων, είτε σε διαστάσεις τριών δισεκατομμυρίων ανθρώπων, πίσω, κάτω και πανω από όλους τους θεσμούς χρειάζεται κάτι άλλο, που κανένας δεν μπορεί να το αποφασίσει ή να το βάλει σα νόμο. Χρειάζεται η συνεχής δημιουργική δραστηριότητα του κοινού, γιατί το κοινό θα βρει, δεν θα το βρω εγώ, ούτε εσείς το πώς είναι δυνατόν να υπάρχει αντήχηση ανάμεσα σε ένα κεντρικό πομπό ραδιοφώνου ή τηλεοράσεως και στο κοινό που τον δέχεται. Το κοινό θα βρει, ο λαός, οι λαοί θα βρουν κατά ποιο τρόπο μπορούν να δημιουργηθούν μορφές, τις οποίες ίσως ούτε φανταζόμαστε σήμερα, οι οποίες θα μπορούσαν να λύσουν προβλήματα, που μας φαίνονται ανυπέρβλητα.

Χρειάζεται λοιπόν αυτή η συνεχής δημιουργική δραστηριότητα του κοινού και αυτό σημαίνει κυρίως για όλους το πάθος για τα κοινά κι αυτό δεν είναι δική μου ανακάλυψη, υπάρχει σ' εκείνο το καταπληκτικό χορικό της Αντιγόνης, που αρχίζει «πολλά τα δεινά και

ουδέν ανθρώπου δεινότερων τέλη» και όπου ο Σοφοκλής ανάμεσα στα άλλα θαυμαστά χαρακτηριστικά του ανθρώπου, αυτό που ονομάζει «η αστυνόμος οργά». Αστυνόμος θα πει θεσμιστική και οργά (από το οποίο βγαίνει άλλωστε ο οργανισμός) είναι η ακμή του πάθους, δηλαδή οι άνθρωποι αυτοί, που επάνω στην ακμή του πάθους στήσαν πραγματικές πολιτείες, έτσι όπως αυτή, μέσα στην οποία γεννήθηκε ο Σοφοκλής και για την οποία έγραψε τις τραγωδίες του.

Κορνήλιος Καστοριάδης

Το κείμενο αποτελείται από αποσπάσματα διάλεξης του Κορνήλιου Καστοριάδη με τίτλο «Προβλήματα δημοκρατίας σήμερα», που δόθηκε στις 16 Φεβρουαρίου 1989 στο πανεπιστήμιο του Βόλου.

Αντικλείδι